

Stratejik ve Sosyal Arařtırmalar Dergisi

ISSN: 2587-2621

Volume 4 Issue 1, March 2020

ORCID ID: 0000-0003-2028-3977

Makale Gönderim Tarihi: 15.01.2020

Makale Kabul Tarihi: 14.03.2020

<https://doi.org/10.30692/sisad.701209>

ABD-RUSYA-ÇİN EKSENİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİNİN ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ ARTAN ÖNEMİ: ORTADOĞU PETROLLERİ ÖRNEĞİ

The Increasing Importance of Energy Safety in The US-Russian- China Axis: The Example of The Middle East Oils

Ramazan İZOL

Dr. Öğretim Üyesi

Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

Uluslararası İlişkiler

ramazanizol@akdeniz.edu.tr

Özet: Ortadoğu'daki petrol kaynakları küresel enerji güvenliğinin en önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. Önemli enerji kaynaklarını barındıran Ortadoğu bölgesi artık hegemonik mücadelelerin yoğun bir rekabet noktası hâline gelmiştir. Küresel sistemin önemli aktörleri nezdinde Ortadoğu bölgesinde etkinlik kurmak birincil meseledir. Stratejik ve ekonomik önemi geometrik bir biçimde artmakta olan Ortadoğu petroleri küresel enerji güvenliğinin belki de en önemli boyutunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada da hegemonya kavramından da yararlanılarak Ortadoğu'daki petrol kaynaklarının küresel güç mücadelesindeki konumu tartışılmış ve özellikle son yıllardaki küresel güç mücadelesinde petrolün yeri ortaya koyulmuştur. Çalışmada öncelikle enerji güvenliğinin artık birincil politika (high politics) meselesi olarak görülmeye başlandığına dikkat çekilerek Amerika Birleşik Devletleri(ABD), Çin ve Rusya gibi üç önemli aktörün Ortadoğu petrollerine yönelik izledikleri dış politika incelenmiştir. Bu bağlamda; ABD ve Rusya'nın önemli enerji kaynaklarına sahip olmalarına rağmen Ortadoğu petroleri üzerinde denetim kurarak küresel enerji piyasasındaki konumlarını güçlendirmeyi hedeflediği görülmektedir. Diğer taraftan enerjide büyük ölçüde dışa bağımlı olan Çin'in ise Ortadoğu petrollerine en çok ihtiyaç duyan ülkeler arasında bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Güvenliği, Hegemonya, Ortadoğu Petrolleri

Abstract: Oil resources in the Middle East are one of the most important dimensions of global energy security. The Middle East region, which contains important energy resources, has become an intense competitive point of hegemonic struggles. Dominating the Middle East region before the important actors of the global system is a primary concern. Middle Eastern oils, whose strategic and economic importance is increasing in a geometrical manner, are perhaps the most important dimension of global energy security. In this study, by using the concept of hegemony, the position of oil resources in the Middle East in the global power struggle was discussed and the place of oil in the global power struggle especially in recent years was revealed. In the study, first of all, it was pointed out that energy security is now seen as the primary policy (high politics) issue, and the foreign policy of three important actors such as the United States (USA), China and Russia towards the Middle East oil was examined. In this context; It is understood that although the USA and Russia have important energy resources, they aim to strengthen their position in the global energy market by establishing control over the Middle East oil. On the other hand, it is seen that China, which is highly dependent on foreign energy, is among the countries that need Middle East oil.

Keywords: Energy Security, Hegemony, Middle East Petroleum,

Giriş:

Realist teorinin belirgin bir biçimde söz sahibi olduğu Soğuk Savaş'ın önemli bir döneminde, birincil politika(high politics) olarak görülen güvenlik konuları öne çıkarken ikincil politika(low politics) olarak görülen sosyal ve ekonomik konular görece arka planda kalmıştır. (Al, 2015:144) Ancak Soğuk Savaşın son dönemleriyle birlikte birincil politika/ikincil politika kavramları arasındaki ayırım muğlaklaşırken bir zamanlar ikincil politika alanları olarak görülen ekonomik ve sosyal faktörler daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu durum ekonomik faktörlerin uluslararası ilişkiler analizlerinde daha çok yer bulmasına yol açmıştır. (Burchill ve Linklater, 2014:30) Her ne kadar Soğuk Savaş dönemindeki teorik tartışmalarda ekonomik unsurlar özellikle liberal ve Marksist teorilerde başat konuma sahip olsa da realist teorinin alandaki hakimiyeti bu durumu gölgelemiştir. Zira Soğuk Savaşın önemli bir bölümünde uluslararası sisteme güvenlik odaklı bir bakış açısıyla yaklaşan realist teori ekonomiyi büyük ölçüde göz ardı etmiş daha doğrusu güvenlik konularının arkasında bırakmıştır. Öte yandan ekonominin realist teori üzerindeki ağırlığının özellikle 1970'li yıllarla birlikte değişmeye başladığı da görülmektedir. Bu dönemde Doğu- Batı blokları arasında yumuşamanın yaşanmasıyla güvenlik konularının tansiyonun düşmesi, Batı'da Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi, AB ve Japonya'nın ekonomik güç olarak sivrilmesi, Çin'in iktisadi rejim olarak açık kapı politikasını benimsemesi gibi olaylar ekonominin uluslararası ilişkilerdeki konumunu güçlendirmiştir. (Duman, 2002:4) Neticede Soğuk Savaşın son dönemlerinden itibaren ekonominin küresel sistemdeki ağırlığı belirgin hale gelmiştir. Bunun yanında Realist teorinin Soğuk Savaşın bitişini açıklama konusunda yetersiz kalması, Tarihin Sonu gibi neo-liberal tezlerin ön plana çıkması ve iki kutuplu sistemin bitmesiyle uluslararası ilişkilerde ekonomik konular ve politik ekonomi¹ olarak bilinen alan da daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. (Gilpin, 2015:22)

Ekonominin giderek artan önemi küresel güç mücadelesindeki konumuna da yansımış, ve iktisadî konular uluslararası sistemde daha çok yer bulmaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrasında ise ekonomik konular arasında en öne çıkanlardan bir tanesi enerji güvenliği meselesi olmuştur. Nitekim artık, petrol ve doğalgaz bugün, hiç olmadığı kadar, uluslararası sistemin merkezine yerleşmiş bulunmaktadır. Pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin petrol ve doğalgaza olan talepleri her geçen gün artmaktadır. (Noël, 2005) Bütün bu gelişmelere paralel olarak bazı uzmanlar mevcut kaynakların orta ve uzun vadede tükeneceğini öngörmektedirler. Yakın bir gelecekte ülkeler petrol savaşlarına kadar gidebilecek, azalmakta olan kaynakların kontrolünü elde bulundurma yarışına girişebileceklerdir.

¹ 1970'li yıllarda gündeme gelen Politik Ekonomi uluslararası ilişkilerde ekonomi ile siyaset biliminin kapsayan bir yaklaşım olup, temel olarak ekonomik güçlerin siyasal ve askeri gücün uluslararası dağılımını nasıl değiştirdiğini araştırmaktadır.

Petrol ve Küresel Hegemonya:

Geçen XX. Yüzyılın hatta bu yüzyılın petrol yüzyılı olduğu ileri sürülebilir. Endüstrileşme, şehirleşme ve ticaretin gelişmesiyle birlikte büyüyen ekonomiler bakımından hızlı bir şekilde kömürün yerini temel enerji kaynağı olarak alan petrol almıştır. Ne nükleer enerji ne de alternatif enerji kaynakları bugün itibariyle petrolün vazgeçilmezliğini sarsabilmiştir. Bu vazgeçilmezlik pozisyonu kısa süre içerisinde petrole stratejik olma karakteri yüklemiştir. Büyük güçler bakımından dünya diplomasisi içinde bu temel enerji kaynağı önemli stratejik konuma sahip olmuştur. İşte bu nedenden dolayıdır ki Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra büyük güçler Ortadoğu'yu petrol ve diğer hammadde kaynaklarının zenginliğine göre aralarında bölüşmüşlerdir. (Cleveland, 2015:193)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan dış politikasında Ortadoğu'ya yönelik ilgi giderek artmıştır. Ayrıca, geride kalan yüzyıl içinde petrol kaynaklarının güvenliğinin sağlanması bakımından birçok çatışma ve çekişme vuku bulmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında dağılan Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının paylaşılması, 1953'te İran'da Musaddık Hükümeti'nin düşürülmesi, 1956'da meydana gelen Süveyş Krizi, 1973'teki Yom-Kippur Savaşı ve akabinde 1973-1974 Petrol Krizi, 1979'daki İran devrimi, I. Körfez Savaşı ve 2003 Irak işgali gibi olaylar petrol kaynaklarına erişim güvenliğinin sağlanması ve bu kaynaklar üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesine örnekler teşkil etmektedir.

Petrol talebinin her geçen gün artması, üretimin bu talebi karşılayacak seviyeden uzak olması, petrol tedarik yollarının güvenli olmaması, jeopolitik krizlerin varlığı, her gün yeni savaşlar ve işbirliklerinin yapılması petrolü önemli kılan bazı önemli faktörlerdendir. Kıt olan petrol kaynakları yüzünden petrol üreten ülkelerin petrole bağımlı olan ülkelere karşı fiyat değişikliğine giderek petrolü hem politik hem de ekonomik bir araç olarak kullanabilmeleri bu enerji kaynağını önemli kılmaktadır. (Bauchard, 2006:96)

1973-1974 petrol krizinden beridir petrol fiyatlarının değişen ivmeyle de olsa artış trendinde olduğu görülmektedir. (Öksüzler ve İpek, 2011:6) Petroldeki bu yeni durum dünya ekonomisinde güç dengelerinin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Nitekim gerek Soğuk Savaş sürecinin son demlerinde gerekse de Soğuk savaş sonrası hegemonik mücadelede Ortadoğu petroleri ayrıcalıklı bir yere sahip hâle gelmiştir. Bu bağlamda özellikle Gilpin ve Keohane üzerinden hegemonya kavramına değinilmesi çalışmamız için yararlı olacaktır. Daha çok bir küresel gücün ekonomik ve siyasi hakimiyetini tanımlamak için kullanılan hegemonya kavramı² Gilpin'de askeri ve ekonomik kapasite gibi maddi unsurlar üzerinden temellenen bir bakış açısı üzerinden sunulmuştur. (Hopf, 2013:319) Gilpin'e göre bir hegemon gücün uluslararası iktisadî-politik yapıyı kontrol etmesi ve bu kontrolü sağlayacak askeri güce de sahip olması gerekmektedir. (Alakel ve Yıldırım, 2014:137) Keohane ise hegemon gücün devletler arasındaki ilişkileri belirleyen kuralları belirleyecek ve sürdüreceği kapasitede ve istekte olması gerektiğini söylerken hegemonyanın ekonomik kaynaklar üzerinde kontrol ve denetim sağlanması ile gerçekleşeceğini belirtmektedir. Yani Keohane'e göre hegemonik güç dünya genelindeki hammadde kaynaklarının, sermayenin, uluslararası marketlerin ve değerli malların üretimi gibi konularda önemli bir ağırlığa ve kontrole sahip olmalıdır. (Keohane, 1984:32) Bu anlamda enerji güvenliğinin hegemonik güç olma yolunda vazgeçilmez olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Üstelik, Ortadoğu ve bilhassa Körfez bölgesini dikkate almadan hegemonya kavramını ve küresel hakimiyeti ele almak mümkün değildir. Ortadoğu bölgesinde enerji arzı noktasında rolü olan ülkelerin önemi Batı dünyasının yanında Çin, Hindistan gibi pek çok Asya ülkesi nezdinde de artmaktadır. Bu anlamda Ortadoğu bölgesi dünya enerji güvenliği bağlamında en önemli bölgedir. (Özev, 2017:184) Nitekim, hem ABD'nin küresel hegemonyasını idame ettirebilme

² Rasyonalist teoriler özellikle maddi boyutları öne çıkarırken Robert Cox'un yaklaşımında maddi kabiliyetlerin yanında düşünceler ve kurumlar boyutu da önemli yer tutmaktadır. Robert Cox'un hegemonya kavramı için Bkz. Robert W. Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: an Essay in Method", Cambridge Studies in International Relations, 26, 1993

sürecinde hem de diğer bölgesel ve küresel güçlerin hegemonik mücadelede ben de varım diyebilmesinde bu bölgeye yönelik hakimiyetleri oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Azalan Petrol Kaynakları ve Büyüyen Ekonomiler:

Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle uluslararası olaylar başka bir boyut almıştır. 2003'teki petrol zengini ülkelerden biri olan Irak'a ABD'nin müdahalesi, 2006'da Rusya ile Ukrayna ve Gürcistan arasında yaşanan "doğal gaz savaşları", Latin Amerika ülkelerinden Venezüella ve Bolivya'da petrol kuyularının millileştirilmesi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin saldırgan petrol diplomasının sonucu olarak enerji tedarikinin (ikmal) güvenliğinin sağlanması için Afrika'daki petrol kaynaklarına yönelmesi ve Avrupa'nın enerji tedarikinin geleceği, 2011 "Arap Baharı" sonrasında Ortadoğu'da nasıl bir düzen kurulacağı gibi konular Soğuk Savaş döneminin ardından uluslararası krizlerin ne yöne doğru gittiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Hidrokarbürün jeopolitik bir öneme sahip olmasının nedenleri çeşitlidir: Bunlardan en önde gelenleri; dünyadaki ekonomik büyüme ile dünya enerji talebinin çok yakından birbirine bağımlı olması, petrol zengini ülkelerle petrol tüketicilerinin ayrı coğrafyada bulunması ve ekonomilerin gelişmişlik düzeyi ile tüketim oranları arasında sıkı bir bağın olması olarak söylenebilir. (Müller, 2016)

Ortadoğu'nun, dünyadaki petrol rezervleri göz önünde bulundurulduğunda, mucizevi bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda dünya yüzölçümünün %3.4'üne tekabül eden Ortadoğu bölgesi³ dünya petrol rezervlerinin %40'ına dünya doğalgaz rezervlerinin ise %41'ine sahiptir.(Sorkhabi, 2010) Ortadoğu bölgesinde genel bir sıralama yapıldığı zaman Suudi Arabistan kanıtlanmış rezervleriyle 264 milyar varil kapasiteyle birinci konumda yer almaktadır. Bu ülkeyi sırasıyla İran-Arap Körfezine kıyısı olan diğer 4 ülke izlemektedir: İran (157 milyar varil), Irak (149 milyar varil), Kuveyt (101,5 milyar varil) ve Birleşik Arap Emirlikleri (97,8 milyar varil). (Tristam, 2019)

Bütün bu veriler ışığında, gelişmiş büyük devletlerin Ortadoğu'daki siyasi istikrarsızlığa, çatışmalara ve karışıklıklara karşı hassasiyetlerini ve müdahalelerini anlamak daha kolay olmaktadır. Aynı şekilde, ABD'nin Amerikan yanlısı Sünni Petrol Monarşilerini her ne pahasına olursa olsun koruma girişimleri de küresel hegemonyasını sürdürebilmesinde hayati bir yere sahiptir.. Bölgede küçük çaplı bir problemin ortaya çıkması bile petrol fiyatlarının istikrarsızlaşmasına yol açarak dünya ekonomilerini olumsuz yönde etkilemeye yetmektedir. Bu durum ABD'nin uluslararası sistemdeki hakim konumunu da sarsabilecektir.

ABD'nin Ortadoğu ve Enerji Politikaları

ABD'nin Ortadoğu politikasının belli başlı amaçları şu şekilde özetlenebilir: Bölgeden serbest şekilde petrol sevkiyatının yapılması, bölgedeki müttefik ülkelere silah ihracatının gerçekleştirilmesi, İsrailin korunması, Çin, AB, Rusya gibi rakip bölgesel ve küresel güçlerin bölgede etkinlik kurmasının engellenmesi ve terörizmin önlenmesidir. (Alakel ve Yıldırım, 2014:149-150) ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik yakın ilgisinde ise enerji güvenliği önemli rol oynamaktadır. Bilhassa Körfez bölgesinin ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu açıktır. ABD'nin Körfez bölgesine yönelik yakın ilgisi ise 1970'lerin sonlarında Carter dönemine rastlamaktadır. Körfez bölgesinin ilk defa doğrudan Sovyet tehdidine maruz kalması Afganistan'ın işgali esnasına denk gelmektedir. 1979'da Körfezdeki "Petrol Monarşileri"ne İran'ın retorik saldırısı, İran-Irak Savaşı ve savaşın sona ermesinden sonra Saddam'ın bölgedeki istikrarı tehdit etmesi gibi olaylar ABD'nin enerji güvenliği ile ilgili politikalarının belirlenmesinde etkili olmuştur. ABD'nin bölgeye ilişkin dış politikasının temelini Körfez bölgesindeki müttefik Arap monarşilerinin her türlü tehdide karşı korunması oluşturmuştur. Petrol sisteminin kalbini

³ Bu çalışmada Ortadoğu terimi dar anlamdaki ifadesiyle kullanılmıştır. Bu bağlamda Ortadoğu terimiyle kastedilen ülkeler Suriye, Irak, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinden oluşmaktadır.

oluşturan coğrafyada siyasal istikrarsızlığa izin vermeyerek ekonomilerin vazgeçilmez olan kara elmasın dünya piyasalarına rahatça ulaştırılması hedeflenmektedir.

Bush'a kadar İran Körfezine ilişkin Amerikan dış politikasını ve enerji güvenliği politikasını oluşturan temel prensip, milli çıkarları tehdit edildiği zaman "negatif güç"ün uygulanmasına dayanmaktaydı. Yani ABD sürekli olarak bölgenin istikrarsızlaşmasına yol açabilecek her türlü girişimi "negatif güç" kullanarak engellemeyi hedeflemiştir. (Noël, 2006a) Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden petrolün üretilmesini, ihraç edilmesini ve Hürmüz Boğazı ile Körfez deniz yollarının güvenliğini tehdit eden önce İran ve sonra Irak'ın bu girişimleri her defasında bu prensipler çerçevesinde engellenmiştir. Bush dönemine gelinceye kadar, ABD Ortadoğu'da siyasi problemlerin üzerine gitmek ve temelden halletmek yerine sadece kendi milli çıkarlarının korunmasını hedefleyerek jandarma görevi üstlenmiştir. İran'da devrim sonrası iktidara gelen rejimi ortadan kaldırmayı, İran-İrak savaşını sonlandırmayı veya Saddam rejimini devirmeyi öncelikli hedef olarak görmeyerek yalnızca Körfez Monarşilerinin devamını ve petrol kaynaklarının güvenliğini sağlamayı yeğlemiştir.

11 Eylül saldırılarından sonra Bush yönetimi Ortadoğu'ya ilişkin Amerikan politikalarını temelden değiştirme yoluna gitmiştir. ABD'nin yeni politikasının kalbini oluşturan temel dayanağı "terörizme karşı verilen savaşın kazanılması için ABD'nin sahip olduğu olağanüstü gücünü dünyada ve özellikle Müslüman dünyasında özgürlüklerin geliştirilmesi, demokrasinin ve serbest piyasa ekonomisinin yerleştirilmesi doğrultusunda kullanmalıdır" prensibine dayanmaktadır. Oluşturulan bu yeni politikanın ikinci çıkarımı ise "ön alıcı savaş" (preemptive war) konseptine dayanmaktadır. Bush Doktrini olarak da bilinen bu yeni politika ile ABD'nin neo-emperyal bir devlet biçimine büründüğüne yönelik iddialar terörizme ve Haydut Devlet olarak nitelendirilen ülkelere karşı tek taraflı müdahalelerin artan dozuyla birlikte kendine daha güçlü bir yer edinmeye başlamıştır. (Alakel ve Yıldırım, 2014)

Bush döneminde ABD politika yürütücüleri Neoliberallerin 1990'lar süresince uyguladıkları "düzenleyici" ve hatta "politika mühendisliği" prensibine dayalı politikaların uzun vadede ABD çıkarlarına hizmet etmediği ileri sürmüştür. Ortadoğu'da dengelerin bozulmasına yol açan bu politikaların petrol üretimini ve ihracatını engellediği ve petrol fiyatlarının artmasına neden olduğu söylenmektedir. 11 Eylül sonrasında ABD'nin Ortadoğu'da daha aktif ve müdahaleci bir politika izlemesinde küresel hegemonik düzeninin karşı karşıya kaldığı aşınma süreci de önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda 2003 Irak işgali'nin ABD'nin enerji güvenliğine ve küresel jandarma rolüne önemli katkılar sağlanması amacıyla gerçekleştirilmiş olduğu söylenebilir. (Noël, 2006b) Ancak 11 Eylül'den sonra, ABD'nin dış politika ve enerji güvenliği konusundaki bu tutum değişikliğine gitmesi, hassas dengelere dayalı Ortadoğu bölgesinde de ciddi sarsıntılara yol açmıştır. (Mireur, 2005-2006) 2011 "Arap Baharı" süreci de aslında bu yaşanan sarsıntıların neticesi olmuştur.

Ortadoğu bölgesindeki istikrarsızlıkların petrol piyasalarını etkilemesi ve dolaylı olarak dünya ekonomisini etkilemesi bu bölgenin önemini arttırmaktadır. Petrolün ikmal yollarının güvence altına alınması öncelikli bir sorun haline gelmiştir. Özellikle Arap Baharı sürecinden sonra ABD'nin bazı tedbirler aldığı görülmektedir. Bu anlamda en önemli tedbir, Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri gibi önemli petrol ihraç eden ülkelerde güvenliğin askeri tedbirlerle sağlanmasıdır. Petrol ikmal bölgelerinin çeşitlendirilmesi ve mevcut petrol kuyularının üretim kapasitelerinin artırılması diğer tedbirleri oluşturmaktadır.

Uzun yıllardan beridir ABD dış politikasında, Ortadoğu'da müttefik bir ülkeye dayanmak ve güvenebilmek milli çıkarların korunması bakımından hep avantajlı bir durum olarak görülmüştür. Böylece hem petrol zengini bölgeye yakın olunacak, hem de gerektiğinde bölgede konuşlandırılan askeri birlikleri sayesinde Amerikan çıkarlarına zarar gelme tehlikesi belirdiğinde, olaya anında müdahale edilebilecekti. 1953'ten 1979'a kadar Ortadoğu'da bu görevi İran yerine getirmiştir. Şah'ın devrilmesinden ve ülkede ABD karşıtı bir iktidarın göreve gelmesinden sonra, ABD yakın müttefik olarak Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri aracılığıyla Ortadoğu'da çıkarlarını

muhafaza etmeyi sürdürmüştür. Bunun yanında 11 Eylül sonrasında Irak ABD'li yönetici elitlerinin gündeminde daha önemli bir yer tutar hâle gelmiştir. Saddam rejiminin elinde kitle imha silahların bulunduğunu ve El Kaide gibi terör örgütlerini desteklediğini ileri sürerek ABD Irak'a müdahalede bulunmuştur. Böylece, petrol zengini bir ülkenin kontrol edilmesi, İsrail'in güvenliğinin sağlanması ve Suriye ve İran gibi Amerikan çıkarlarını tehdit eden ülkelerin kontrol edilmesi bu müdahaleyle mümkün olacaktı.

Amerikan dış politikasını belirleyenler açısından Irak'ın işgali tam olarak bir konsensüs ile gerçekleştirilmemiştir. Büyük petrol şirketlerinin desteklediği ve Irak'ın tam olarak işgal edilmesine karşı olan Dışişleri Bakanlığı kurmaylarıyla, silah sanayi ve Yahudi lobisinin desteklediği ve Irak'ın işgal edilmesini destekleyen ikinci grup olan Savunma Bakanlığı kurmayları arasında fikir ayrılığı mevcuttu. Müdahaleden yana olan ikinci grubun görüşleri ağır bastı ve Irak işgal edilerek ülkede rejim değişikliğine gidildi. Birinci grubu oluşturanlar Irak'ın kısmî olarak işgal edilmesini uygun bulup, ülkedeki kurumların ve mevcut yapının korunmasından yana tavır almışlardı. Ama ikinci grubu oluşturan Savunma Bakanlığı kurmaylarının dediği olmuş ve ülkede radikal değişikliğe gidilerek bölgedeki güç dengelerinin yeniden oluşturulmasında sakınca görülmemiştir. Bu politikanın bir uzantısı ve kanıtı olarak bölgede uzun süre kalmayı planlayan ABD, bu çerçevede Bağdat'ta Vatikan yüzölçümü büyüklüğünde Büyükelçilik inşa etmiştir.

Irak Ortadoğu'daki güç dengelerinin belirlenmesi konusunda önemli bir konuma sahip olan, Suudi Arabistan, İran, Ürdün, Kuveyt, Suriye ve Türkiye ile ortak sınırlara sahip stratejik ağırlığı olan bir ülkedir. Irak'ın ülke bütünlüğünün zarar görmesi veya bozulması bölgenin istikrarsızlaşmasına ve dolayısıyla petrol piyasasının zarar görmesine yol açabilecek önemli sonuçlar doğurmuştur. Bölgede bağımsız bir Kürdistan'ın kurulması ihtimali Türkiye'yi, İran'ı ve Suriye'yi çok yakından ilgilendirmektedir. Bu devletlerin kendi topraklarında yaşayan Kürt etnik çoğunluğu etkileyeceğinden bu ülkelerin de istikrarsızlaşmasına yol açacaktır. Üstelik İran'ın işgalden sonra Irak'ta kurduğu etkinlik Şii Hilali iddialarını da güçlendirmiştir. (Rubin, 2014:107) Bu anlamda bölgede bir mezhepsel mücadele ekseninde soğuk savaşın olduğu dahi öne sürülebilir. ABD'nin Irak'ı işgali Ortadoğu'daki güç dengelerinin yeniden şekillenmesine sebebiyet verdiğinden bu sürecin çok sancılı ve riskli olacağı kesinlik taşımaktadır. Ortadoğu'daki güç dengelerinin altüst olması İran'ın tehdit edici bir güç haline gelmesini beraberinde getirmiştir. (Djalili ve Kellner, 2006a) Etnik ve mezhepsel çatışmaların çok görüldüğü ve ülkelerin birbirlerine düşman olduğu Ortadoğu'da siyasi güç dengeleri çok hassas hesaplara dayanmaktadır. Bölgenin kompleks ve homojen olmayan yapısı nedeniyle herhangi bir çatışma alanına yapılan küçük bir müdahale bütün dengeleri altüst edecek karaktere sahiptir. Irak'ın işgali de Ortadoğu'daki güç dengelerini altüst etmiştir. Bu dengelerdeki bozulma Arap Baharı ayaklanmalarıyla birlikte bölgeyi daha da istikrarsız hale getirmiştir. Bu süreçte ABD Körfez ülkelerine olan desteğini yapılan silah anlaşmaları ve ziyaretlerle açık bir şekilde ifade etmiştir.

Rusya'nın Enerji Politikası

2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahalesi ve Saddam rejiminin düşürülmesi belki de ABD'nin bölgenin siyasi gelişmeleri üzerinde sürekli olarak etkili olmak istemesiyle açıklanabilir. Belirtmek gerekir ki, Irak'a yapılan Amerikan müdahalesini sadece enerjinin kontrolünün sağlanmasına indirgemek yanlış ve eksik olur. Ancak, her ne gerekçe ile yapılırsa yapılsın, Irak'taki Amerikan askeri varlığı stratejik bakımdan petrol zengini bölgede ABD'yi geleneksel rakipleri Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya'ya karşı avantajlı kılmıştır. Dolayısıyla Irak'ın işgalinin önemli gerekçelerinden birisi de budur.

Rusya enerji konusunda çok büyük bir güç olarak dünyada kendi ağırlığını hissettirmektedir. Dünya petrol rezervleri bakımından sekizinci sırada bulunan Rusya, 2019 itibarıyla Suudi Arabistan'dan sonra üçüncü büyük ham petrol üreticisi konumundadır. (Investopedia, 2019) Bu konumu dolayısıyla, Rusya hiç tartışmasız petrol bakımından merkezi aktörlerden biri

görünümündedir. Ancak Rusya'nın enerji alanındaki vazgeçilmez üstünlüğü daha çok doğalgaz rezervlerinden kaynaklanmaktadır. Dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine sahip olan Rusya, İran, Katar gibi pek çok ülkenin önünde bulunmaktadır. (Hydrocarbons Technology, 2019) Ayrıca, doğalgazın Avrupa ve Asya'ya sevkiyatını sağlayan boru hatlarına sahip olması kolayca pazarlanmasını sağlamakta ve bu durum Rusya'yı diğer rakiplerinden daha avantajlı konuma sokmaktadır. Stratejik bakımdan Rusya enerji alanında sahip olduğu avantajları kendi lehine etkili kullanarak rakipleri üzerinde siyasi baskı kurmaktan çekinmemektedir. (Rahr, 2007) Örneğin Moskova, 2006 yılı boyunca Kiev'e verdiği doğalgazın fiyatını esaslı bir şekilde artırarak önce Avrupa'ya yakınlaşmaya çalışan Ukrayna'ya karşı siyasi baskı kurmak istemişti. 2006'ın sonbaharında bu defa aynı olayın bir benzeri Gürcistan'la Rusya arasında yaşanmıştır.

Rusya'nın doğalgaz ve petrol konusundaki vazgeçilmez üstünlüğü Avrupa'yı endişelendirmektedir. Eski Kıta doğalgaz ihtiyacının dörtte birini Rusya'dan temin etmektedir. Gelecekte Avrupa'nın daha büyük oranda bu enerjiye bağımlı hale gelmesi kaçınılmaz gibi görünmektedir. Avrupa'nın bu konudaki endişeleri iki nedene dayanmaktadır. Birincisi, Avrupa'nın doğalgaz tüketiminin üçte birinin temin edildiği Rusya ile Cezayir arasında ilişkilerin güçlendirilmesinin stratejik bir birliği ortaya çıkacağından endişe edilmektedir. İkinci olarak, Avrupa Komisyonunun belirlediği Enerji Şartı'nın onaylanmasının Rusya tarafından reddedilmesi. Bu Şart, Rus pazarının Avrupalı operatörlere açılmasını öngörmektedir. Bu isteği sistematik olarak reddeden Rusya'nın açıkça elinde bulundurduğu etkili silahlardan biri olan enerji kozunu Avrupa'ya karşı sürekli kullanma avantajından vazgeçmek istemediğini göstermektedir. Bazı uzmanlar ise, Rusya ile Batı Avrupa'nın birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı olduğunu ve er ya da geç ortak Avrupa pazarının oluşturulması konusunda anlaşmak zorunda olduklarını ileri sürmektedirler. Bütün bunlara rağmen, Rusya'nın ürettiği doğalgazın bir miktarını hızlı şekilde büyümekte olan diğer pazarlara (Çin, Japonya, Kore) kaydıracağı gerçeğini de yadsımamak gerekir. Bu çerçevede bu ihtiyaçları karşılayacak yeni gaz boru hatlarının yapılması muhtemeldir. Bu gerçekten hareketle, Rusya'nın belli bir miktar doğalgazını Avrupa'nın artan tüketim ihtiyacına rağmen Asya'nın büyüyen ekonomilerine kaydırması Eski Kıta açısından bir risk teşkil etmektedir. Ama sahip olduğu müşterilerini çeşitlendirmeyi stratejik açıdan faydalı gören Rusya'nın bu büyüklükte bir altyapı yatırımını tamamlayabilmesi için daha uzun zamana ihtiyacı olduğu aşikardır.

Rusya enerji konusunda yukarıda anlatılan eşsiz konumuna rağmen Ortadoğu'da enerji kaynaklarına yönelik yakın bir ilgi göstermektedir. Enerji piyasasında kontrolü elinde tutmak isteyen Rusya, Ortadoğu'nun önemini gayet farkındadır. Rusya'nın Ortadoğu petrollerine yönelik ilgisi iki farklı sebepten kaynaklanmaktadır. İlk sebep petrol fiyatlarıyla ilgilidir. Ortadoğu'daki petrol arzına göre petrol fiyatları değişmekte bu durum aynı zamanda büyük bir petrol üreticisi konumunda bulunan Rusya'nın ekonomisini derinden etkilemektedir. Fiyatların azaldığı durumda Rus ekonomisi zarar görürken fiyatların arttığı durumlar Rus ekonomisini canlanmaktadır. Rusya'nın Ortadoğu petrollerine ilgisinin ikinci temel sebebi ise enerji güvenliğinde Ortadoğu bölgesinin eşsiz konumundan kaynaklanmaktadır. Her ne kadar Rusya enerji kaynaklarına ihtiyaç duymasa da Ortadoğu bölgesindeki enerji mücadelesinde önemli bir aktör olmak istemektedir. Rusya'nın İran'la kurduğu ilişkiler, Suriye'ye yönelik aktif dış politikası ve Libya gibi devletlere yönelik ilgisi Ortadoğu petrollerinde söz sahibi olma isteğinden kaynaklanmaktadır. Rusya pragmatik hedefleri çerçevesinde ve ABD'nin tek kutuplu bir dünya oluşturmasını engellemek amacıyla Ortadoğu bölgesine ilgisini canlı tutmaktadır. (Kayrak, 2012)

Rusya'nın Ortadoğu politikalarına karşı ABD ise enerji ikmal yollarının çeşitlendirilmesini sağlamak bakımından Hazar Denizindeki petrol ve doğalgazların alternatif bir yolla dünya pazarına sunulmasını sağlayarak Rusya'nın bu alandaki stratejik üstünlüğünü dengelemeyi hedeflemektedir. Örneğin Rusya'nın güneyinde bulunan Orta Asya'da ve Kafkaslarda ki ABD'nin diplomatik ve finansal etkinliğinin sonucu olarak gerçekleştirilen Baku-Tiflis-Ceyhan boru hattının stratejik bakımdan Amerikan çıkarlarına da önemli avantajlar sağladığı söylenebilir. (Raballand, 2006-2007) Bu projenin hayata geçirilmesiyle Hazar Denizindeki

petrolün Tiflis üzerinden Akdeniz'e ulaştırılması temin edilerek, bugüne kadar Rusya'ya bağımlı olan Türki Cumhuriyetlerdeki petrolün transferinin alternatif bir boru hattıyla Türkiye üzerinden dünya pazarlarına sunulması gündeme gelmiştir. (Simonet, 2007) Son zamanlardaki gelişmelerle Rusya kendi arka bahçesi olarak nitelendirdiği Kafkaslardaki ve Orta Asya'daki yeni Cumhuriyetler üzerindeki etkisini yeniden tesis etmeyi temel öncelikleri arasına almıştır. Demokratik olmayan veya diktatörlük özelliklerin ağır bastığı bu Cumhuriyetleri doğrudan savunarak bunlar üzerinde yeniden kontrolünü tesis etmeyi başarmıştır. Son kertede, Orta Asya'daki hidrokarbür ve doğalgaz kaynakları üzerindeki etkinliğini kurarak ve bunların ihraç edilmesindeki öncelikli konumuyla enerji alanında stratejik bir üstünlük elde etmiştir. (Laruelle, 2007) Rusya bu üstünlüğünü ya da avantajlı konumunu şimdi de Ortadoğu bölgesine yansıtmak istemektedir.

Petrol Bağımlısı Bir Güç Olarak Çin Halk Cumhuriyeti

2000'li yıllarda uluslararası sistemde yaşanan belki de en büyük gelişme Çin'in muazzam bir ekonomik güce ulaşması ve bu ekonomik gücünü yavaş yavaş siyasi ve askeri alanlara da taşımaya başlamasıdır. Bu durum küresel dengelerin nasıl şekilleneceği sorusunu da beraberinde getirmiştir. Özellikle realist ekole mensup uluslararası ilişkiler araştırmacıları Çin'in yükselen bir güç olarak uluslararası sistemin statükosunu değiştirmeye yöneleceğini ve böylece Çin ile ABD arasında güvenlik yarışının tırmanabileceğini öne sürmektedir. (Friedberg, 2005) Nitekim Çin ile ABD arasında yaşanan ticaret savaşları, Güney Çin Denizine yönelik güvenlik sorunları, Çin ile Japonya arasında Senkaku/Diayou Adaları üzerine paylaşım sorunu, Tayvan meselesi gibi konular iki ülke arasındaki gerilimin son yıllarda artmasına yol açmıştır. (Grandre, 2019) Tüm bunların yanında Çin'in enerji konusunda bağımlılığının süregelen endüstrileşmeyle birlikte giderek artması ve ABD'nin küresel enerji piyasasındaki denetleyici konumunu sürdürmek istemesi Çin ile ABD'yi karşı karşıya getirebilecek en muhtemel konulardan birini oluşturmaktadır. Nitekim Samuel Huntington'un Medeniyetler Çatışması kitabında bir senaryo olarak anlatılan Çin-ABD savaşı petrol kaynaklarına ulaşım konusundaki rekabetten kaynaklanmıştır. (Huntington, 1997:313) Bu durum enerji kaynaklarının Çin ile ABD arasındaki ilişkilerde ne derece belirleyici olduğuna dair ipuçları vermektedir. Yakın zamanda Çin ile ABD arasında sıcak bir çatışma beklenmiyor olsa da enerji kaynakları üzerinden yaşanacak rekabetin iki ülke arasındaki ilişkilere olumsuz yansıtacağı açıktır. Bu rekabetin önemli bir boyutunu Ortadoğu'daki enerji kaynakları oluşturmaktadır.

Büyümekte olan ekonomisine enerji temin etmek bakımından aşırı derecede petrole olan bağımlı olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin hidrokarbür ikmal yollarının çeşitlendirilmesi bakımından ABD ile karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdır. Bu anlamda, İran'ın "haydut devletler" ekseninde tanımlanmasından sonra Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomisinin ihtiyaç duyduğu enerjinin temin edilmesi bakımından İran'la ticari ilişkiler geliştirme kararı iki büyük gücü karşı karşıya getirmektedir. Hem bölgedeki petrolü talep eden ülke olması bakımından, hem de İran'la ticari münasebetler geliştirmesi bakımından Çin, ABD açısından potansiyel rakip konumunda bulunmaktadır. Bu çatışmanın bir diğer sebebini ise ABD'nin Ortadoğu bölgesinde sahip olduğu avantajlı pozisyonunu kaybetme korkusu oluşturmaktadır.

Çin ile ABD arasındaki tüm gerilimlere rağmen Çin daha çok ticari ve finansal bakımdan mücadele etmeyi tercih etmekte ve askeri bir çatışma ihtimalinden kaçınmaktadır. Hızlı gelişmekte olan ekonomisinin enerji ihtiyacının karşılanması konusunda petrol ve doğal gaz ikmal yollarını çeşitlendirmeyi stratejik bakımdan uygun gören Çin; Angola, İran, Sudan, Venezüella, Orta Asya Devletleri ve hatta Kanada gibi devletlerle ticari anlaşmalar yapmayı tercih etmektedir. (Herve, 2007) Petrol ihraç eden ülkelerin enerji sektörlerinde ihtiyaç duydukları altyapı yatırımlarına kaynak tahsis eden ticari anlaşmalar yapan Çin, petrol ve doğalgaz ithalatında öncelikli ortak olmayı garantileyerek ekonomisi için temel ihtiyaç maddesi olan enerjinin uzun süreli ve sürdürülebilir şekilde elde edilmesini güvence altına almayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Pekin yönetimi Ortadoğu ve Orta Asya'da yeni petrol kuyularının açılması ve mevcut kuyuların modernizasyonu için yapılan yatırımlar konusunda öncü roller

üstlenerek enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi amacına yönelik adımlar atmaktadır. Ayrıca, Şangay İşbirliği Örgütü'nü kullanarak petrol ve doğalgaz zengini ülkeler ile ilişkilerini geliştirmeyi arzulamaktadır. (Djalili ve Kellner, 2006b)

ABD'nin Irak'ı işgalinden ve Ortadoğu bölgesindeki hakim konumundan rahatsızlık duyan Çin gaz ve petrol ithalatında öncelikli olmak ve bunların ikmalinin güvenliğini sağlamak amacıyla İran'la yakınlaşma yönünde adımlar atmaktadır. Bu anlamda Pekin yönetimi İran ile İran'da petrol ve gaz kuyularının kapasitelerinin geliştirilmesi, limanların inşa edilmesi ve endüstriyel yatırımların gerçekleştirilmesi için gerekli kaynak tahsisini öngören anlaşmalar yapmıştır. Önemli ölçüde enerjide dışa bağımlı olan Çin, İran'ın enerji kaynaklarından faydalanma konusunda en somut adımlar atan ülkelerden biridir. Çin bu yolla, ekonomisinin ihtiyacı olan enerji ikmalinin güvence altına almaya çalışmaktadır. Ekonomik yaptırımlarla yalnızlığa itilen İran yönetiminin Çin'le yakınlaşması ise İran'a önemli siyasi ve ekonomik faydalar sağlamaktadır. Tahran yönetimi Çin ile yakınlaşarak Amerikan baskısını hafifletmeye ve içinde bulunduğu tecrit durumunu ekonomik ve siyasal bakımdan kendi lehine döndürmeye çalışmaktadır. Çin ise İran'la kurduğu ilişkinin benzerlerini diğer petrol ihraç eden ülkelerle de yapmaya çalışmaktadır.

Petrole bağımlı ülkeler açısından birinci öncelik sınai üretiminin ve dolayısıyla ihracatın artırılması ile petrol ve doğalgaza dayalı enerji giderlerinin karşılanması ve kendi kendine yeten ekonomiler yaratılmasıdır. Bu çerçevede, sürdürülebilir bir kalkınma ve büyüme sağlayabilmek için enerji ikmalinin ve fiyat istikrarının güvence altına alınması önemlidir. Çin'in İran'la yaptığı anlaşmaların benzerlerini Suudi Arabistan, ve Rusya ile de yapmıştır. Petrole bağımlı ülkeler açısından büyük öneme sahip olan petroldeki fiyat istikrarı ve üretimin tüketimi karşılayacak oranda olması gerekliliği özellikle Çin için mutlak surette göz önünde bulundurulması gereken unsurlardandır.

Çin ile ABD'nin Ortadoğu'da enerji kaynakları konusunda kullandıkları mücadele yöntemleri farklılıklar içermektedir. Askeri yöntemleri kullanarak Ortadoğu'daki petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde söz sahibi olmayı amaçlayan ABD'nin aksine Çin Ortadoğu'daki rejimlerin iç işlerine karışmamakta daha çok ticari ve ekonomik anlaşmalar yoluyla ilişki kurmaktadır. Hızlı bir şekilde gelişmekte olan ekonomisinin enerji ihtiyacını garanti altına almayı ve ülkesini kalkındırmayı arzulayan Çin'in bu bağlamda genellikle otoriter rejimlere sahip olan Ortadoğu ülkeleri için iyi bir ekonomik ortak olduğu açıktır. (Kreft, 2006) Diğer taraftan ABD küresel enerji piyasasındaki hakim konumunu sürdürmek ve Çin'in bölgeye aktif katılımını engellemek için elinden geleni yapmaktadır. Petrol ve doğalgaz ithalatçısı Çin'in küresel veya bölgesel bir hegemon güç olabilmesinin önündeki en büyük engellerden biri enerji ithalatındaki yüksek düzeydeki dışa bağımlılıktır. (Güneş, 2009:184) Bu bağlamda Çin'in etkin bir bölgesel veya küresel bir güç olabilmesi için öncelikle enerji güvenliği sorununu çözmesi gerekmektedir. Bu yönüyle bakıldığında gelecek yıllarda Ortadoğu petrolünün Çin ile ABD arasındaki ilişkilerde ne derece önemli rol oynayacağı açıktır.

SONUÇ

Ortadoğu'daki enerji kaynakları son dönemlerde giderek artan bir öneme sahiptir. Küresel siyasetin Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu'ya odaklanması bölgede yer alan önemli enerji kaynaklarıyla yakından ilişkilidir. Ortadoğu bölgesinden büyük bir devletin yer almaması bölgeye yönelik rekabet ve mücadelenin canlı kalmasına yol açmıştır. Önemli küresel güçler artan ihtiyaçları ve değişen stratejik tercihleri ile beraber Ortadoğu petrol piyasasından daha çok pay almaya çalışmaktadır.

Ortadoğu'daki petrol kaynakları öncelikle küresel hegemonyanın kurulabilmesi ve korunabilmesi için hayati bir yere sahiptir. Bu anlamda Ortadoğu'daki petrol kaynakları küresel enerji güvenliğinin sağlanması yönüyle hegemonik gücün vazgeçilmez unsurlarından birini oluşturmaktadır. Petrol rezervleri bakımından önemli bir paya sahip olmasına rağmen ABD,

dünya petrol sevkiyatının güvenliğini elinde tutma konusunda önemli bir çaba içerisindedir. Bu durumun temel sebebi ise küresel hegemonyanın petrol kaynakları üzerinde kurulacak etkin bir denetim olmadan sağlanamayacak olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden ki ABD petrol ikmal yollarının güvenliğiyle bu kadar yakından ilgilenmektedir. Bu anlamda ABD özellikle Körfez bölgesindeki ülkelerle kurduğu yakın ilişkiler üzerinden Ortadoğu petrolleri üzerinde başat bir konum elde etmiştir. Rusya ise halihazırda önemli bir petrol ve doğalgaz üreticisi olmasına rağmen Ortadoğu'daki enerji kaynaklarının kontrolüyle yakından ilgilenmektedir. Bu bağlamda pragmatist ve aktif bir dış politika izleyen Rusya bu yolla ABD'nin bölgedeki hakim konumunu aşındırmayı ve diğer rakiplerinden daha avantajlı bir konuma yerleşmeyi hedeflemektedir. Nitekim Rusya'nın Suriye ve İran ile ilişkilerinin artan boyutu Ortadoğu petrollerinin hayati konumu göz önüne alınmadan anlaşılabilir. Bir diğer aktör olan Çin Ortadoğu petrollerine belki de en çok ihtiyaç duyan ülkedir. Yükselen bir güç olarak Çin büyük ölçüde enerjide dışa bağımlıdır. Bu durum Çin'in zayıf karnını oluştururken küresel bir güç olmasını da zorlaştırmaktadır. Çin'in enerji güvenliğini sağlama almadan etkin bir küresel güç olması pek kolay görünmemektedir. Bu durumun farkında olan Çin enerji güvenliğine katkı sağlayacak politikaları öncelikli politikalar olarak görmektedir. Bu bağlamda Ortadoğu petrollerinin Çin nezdindeki önemi giderek artmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alakel, M. ve Yıldırım, A. (2014), "11 Eylül Sonrası ABD'nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8).
- Al, A.. (2015) "Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 143-159.
- Bauchard, D. (2006) "Le Moyen-Orient entre peurs et espoirs", in Ramses(Rapport annuel sur le système économique et les stratégies), ifri, ss.95-110
- Burchill, S. ve Linklater, A. (2014) "Giriş", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Ed. Scott Burchill ve Andrew Linklater, Çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan, 3.Bs., İstanbul, Küre Yayınları
- Cleveland, W. (2015) *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev: Mehmet Harmancı, Agora, İstanbul
- Cox, R. (1993) "Gramsci, Hegemony and International Relations: an Essay in Method", *Cambridge Studies in International Relations*, 26
- Djalili, M. ve Kellner, T. (2006a) "Au centre pétrolier du monde : le golfe Persique", in *Revue française de géopolitique, Outre-Terre (Arabies malheureuses – II)*, No : 14, érès éditions, s.341-375
- Djalili, M. ve Kellner, T. (2006b) "L'Asie centrale, terrain de rivalités", in *Le courrier des pays de l'Est*, No : 1057, septembre-octobre, ss.4-16.
- Duman, M. (2002) "Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, ss. 1-16.
- Friedberg, A. (2005) "The Future of US-China Relations:Is Conflict Inevitable?", *International Security*, 30(2), Autumn

- Gilpin, R. (2015) Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politigi, Kripto Yayınları, 3. Baskı, Haziran, Ankara
- Grandre, N. (2019) “Conflict with China is Not Inevitable”, 23 Nisan 2019, <https://nationalinterest.org/blog/skeptics/conflict-china-not-inevitable-53897> (Erişim Tarihi: 28.02.2020)
- Güneş, E. (2009) “Yeni Yüzyıldaki Çin-Amerika Rekabeti, Toplum ve Demokrasi”, 3(6-7), Mayıs-Aralık
- Hydrocarbons Technology. (2013) “The World’s Biggest Natural Gas Reserves”, <https://www.hydrocarbons-technology.com/features/feature-the-worlds-biggest-natural-gas-reserves/>, Erişim Tarihi:25.02.2020
- Hopf, T. (2013) “Common-sense Constructivism and Hegemony in World Politics”, International Organization, 67(2)
- Huntington, S.. (1997) The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order, Simon Schuster, Inc, s.313
- Investopedia. (2019) “The World's Top Oil Producers of 2019”, <https://www.investopedia.com/investing/worlds-top-oil-producers/>, Erişim Tarihi:25.02.2020
- Kayrak, S. (2012) “Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu Politikası”, <http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu'nun-ortadogu-politikasi/#.XIVGhSgzZPY>, Erişim Tarihi: 26.02.2020
- Keohane, R. (1984) After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy, Princeton University Press, New Jersey
- Kreft, H. (2006) “La diplomatie chinoise de l’énergie”, in politique étrangère, 2 :2006, s.349-360
- Laruelle, M. (2007) “Asie Central : Le « Retour » de la Russie”, in politique internationale, No : 115, printemps, s.377-391
- L’Huillier, H. (2007) “Les Chinois à la conquête des hydrocarbures de la planète. Esquisse d’une approche intégrée”, in La Revue Internationale et Stratégique, No : 6, Printemps s.36-49.
- Mireur, Y. (2005-2006) “La politique globale des Etats-Unis et la sauvegarde du modèle américain”, in Politique Américaine, No : 3, Hiver
- Müller, F. (2006) “Le nouveau Grand Jeu”, in revue française de géopolitique Outre-Terre, Asie antérieure Guerre à l’Iran, No : 16, Editions érès, Paris, s.163-175
- Noël, P. (2005) “Dépendance pétrolière et politique étrangère américaine : au delà des mythes », dans G. Chaliand ve A. Jafalian (dir.), La dépendance pétrolière. Mythes et réalités d’un enjeu stratégique, Encyclopédia Universalis Editions, 2005
- Noël, P. (2006a) “Les Etats-Unis et le Pétrole du Moyen-Orient”, in Les cahiers de l’Orient, No : 83, Septembre 2006, s. 85-95

- Noël P. (2006b) “La « doctrine Bush » et la sécurité pétrolière”, in *Politique étrangère*, 2 , s. 243-253
- Öksüzler, O. ve İpek, E. (2011) “Dünya Petrol Fiyatlarındaki Değişimin Büyüme ve Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*
- Özev, M. (2017) “Energy Security and Future of the Persian Gulf, Ed. Sadık Ünay, *Global Political Economy After the Crisis*, Nova, New York
- Raballand, G. (2006/2007), “Les hydrocarbures du bassin Caspien: de la construction à l’affranchissement des interdépendances?”, in *La Revue Internationale et Stratégique*, No: 64, Hiver, s.120-131
- Rahr, A. (2007) “Russie - Allemagne : la relation spéciale et la présidence de l’Union européenne”, in *Politique étrangère*, No :1, Armand Colin, s. 109-122
- Rubin, L. (2014) *Islam and Balance: Ideational Threats in Arab Politics*, California, Stanford University Press
- Simonet, L. (2007) “Les pipelines internationaux vecteurs de prospérité, de puissance et de rivalités. Oléoducs et gazoducs dans la géopolitique et les relations internationales”, in *La Revue Internationale et Stratégique*, No : 65, Printemps s.50-62
- Sorkhabi, R. (2010) “Why So Much Oil in the Middle East?”, <https://www.geoexpro.com/articles/2010/07/why-so-much-oil-in-the-middle-east>, Erişim Tarihi:10.02.2020
- Tristram, P. (2019) *The Truth About Middle East Oil Reserves*, <https://www.thoughtco.com/middle-east-oil-reserves-by-country-2353411>, Erişim Tarihi:11.02.2020